

Påstand 2: Nasjonalisme leder til krig

(Fra side 113-119 i Nasjonalstaten – Velferdsstatens grunnlag)

Dette er den sterkeste, og i mange miljøer den vanligste, innvendingen mot alt som forbindes med begrepet “nasjonalisme”. Påstanden at nasjonalisme leder til krig – *Le nationalisme, c'est la guerre* – ble for øvrig framført av den franske statsminister og EU-politiker Francois Mitterant i en avskjedstale, uten at han ble motsagt av andre i sitt politiske miljø.

Franskmenn er for øvrig et folk som kunne hatt grunn til å reflektere over sammenhenger mellom kriger og nasjonalisme. Men det er ikke dermed sagt at en slik refleksjon ville ført til en generell avstandstaken fra alle former for ”nasjonalisme”. Det finnes flere argumenter med historisk forankring som taler imot Mitterants utsagn.

Det nasjonalpolitiske program - at et folk har rett til eget styre – er i utgangspunkt mer defensivt mer offensivt. Når nasjonalt valgte ledere har gått til erobringstokter mot andre nasjoner, har de opptrådt som *imperialister* heller enn som *nasjonalister*, i alle fall ikke som nasjonalister ledet av et nasjonalstatlig prinsipp. Dette prinsippet har som nevnt vært bygd på den oppfatningen at de stater fungerer best der kulturelle og politiske grenser faller sammen, i alle fall når kulturen er preget av visse kvaliteter for etikk og opplysning.

Nasjonal mobilisering kan inngå i oppladningen til krigføring. Men det kan også mange andre prinsipper for mobilisering, også prinsippet om at de som representerer friheten har rett til å angripe stater som ikke anses som frihetlige. I mange kriger opp gjennom historien har nasjonalismen tjent frihetens sak gjennom motstand mot okkupanter og regimer som har ført en imperialistisk politikk. Eksempler på dette kan vi finnes i den nasjonale motstanden mot Gustav Adolfs herjinger på Kontinentet på midten av 1600-tallet, mot Napoleons erobringstokter i Sentraleuropa fra slutten av 1700-tallet, mot Ferdinand den sjuendes søramerikapolitikk på begynnelsen av 1800-tallet og i nasjonale allianser mot Adolf Hitlers felttog på 1940-tallet.

Sett i en europeisk historisk sammenheng kan århundret mellom Napoleonskrigene og første verdenskrig framstå som et nasjonalstatlig

århundre, noen vil si et nasjonalistisk århundre. De progressive politiske programmer i denne perioden var gjennomgående basert på nasjonalitetsprinsippet, det vil si på ønske om et Europa der det var sammenfall mellom politiske grenser og språklige grenser, som ofte også uttrykte religiøse og etniske grenser. Samtidig kan perioden 1815 -1914 framstå som det fredeligste hundreåret i europeisk historie. Dette sammenfallet er mer enn tilfeldig.

Det er gjerne Tyskland som trekkes fram av folk som er motstandere av nasjonalitetsprinsippet. De kan hevdes at Tyskland under Bismarck førte en politikk som var ledet av dette prinsippet. Det er også klart at Bismarck førte tre kriger for å inkludere flest mulig tyskere i ett rike. Historisk sett er det ikke så oppsiktsvekkende at det ressurssterke Preussen kom til å se på grensekriger som politikk med andre midler. Da er det mer bemerkelsesverdig at militærmakten Tyskland i siste halvdel av det nittende århundre ikke gjorde flere forsøk på ekspansjoner i sør og øst, der landet kunne ha strategiske interesser. For å forklare denne tilbakeholdenheten er det vanskelig å komme utenom den moralske autoritet ved nasjonalitetsprinsippet. Tyskland kunne påberope seg moralske grunner for å underlegge seg territorier dominert av en tysk befolkning. Men landet kunne ikke legitimt underlegge seg territorier dominert av andre folk. Alt i alt er det grunn til å mene at nasjonalitetsprinsippet i denne perioden virket mer hemmende enn fremmende på en ekspansiv krigspolitikk.

I ettertid kan det diskuteres om det hadde vært mulig for Bismarck å få til tilfredsstillende grenserevisjoner uten krig. Når dette ikke lyktes, hadde det blant annet sammenheng med at nasjonalitetsprinsippet ennå ikke var akseptert og gjennomdrøftet for løsning av grensekonflikter. Det er ikke riktig uten videre å framstille tyskerne til de mest urimelige i alle disse konfliktene.

Forut for den første dansk-tyske krig i 1848, hadde den engelske utenriksminister foreslått en gresedragning mellom de to land etter nasjonalitetsprinsippet, noe som mange nordtyskere bifalt. I så fall ville hertugdømmet Slesvig ha blitt delt slik at byen Schleswig var blitt tysk og byen Flensborg var blitt dansk. Det var på dansk side at vi på den tid kunne

finne den steileste motviljen mot en slik deling¹. Resultatet ble to kriger, og en senere inndeling etter en folkeavstemning, der danskene var mer uvillige enn tyskerne til å møte opp i stemmelokalene. Flensburg ble tysk.

I den senere tysk-franske konflikten hadde Bismarck støtte fra historieprofessoren M. Mommsen, som argumenterte historisk og etnisk for at folk i Elsass og Lothringen av kulturhistoriske grunner var tyskere, og at de derfor hørte til i det tyske riket. På fransk side framførte Fustel de Coulanges et lidenskapelig forsvar for at folkemeningen i Alsace-Lorraine talte for at dette territoriet måtte tilhøre Frankrike. I skriftet *'Qu'est-ce qu'une nation?* skrev han: ”Det som bestemmer nasjonen er ikke rasen, heller ikke språket. Det er i sine hjerter menneskene kjenner at de tilhører det samme folk; fordi de har et fellesskap i ideer, i interesser, i lidenskaper, minner og aspirasjoner. Her ligger forklaringen på hvorfor folk vil handle sammen, arbeide sammen, kjempe sammen, leve og dø, den ene for den andre. Fedrelandet, er det som man elsker - *La patrie, c'est ce qu'on aime.*”²

Den voluntaristiske fedrelandsforståelsen kan vi også gjenfinne hos salmedikteren N.G.S. Grundtvig som gjorde mange forsøk på å oppildne den dansk nasjonalfølelse, blant annet med strofene: “*Til et folk de alle høre, som sig regne selv dertil, har for modersmålet øre, har for fædrelandet ild*”. Denne teksten kan innordnes i demos-fortolkningene av nasjonalitet, og kan ellers sammenliknes med Ernest Renans ord om fedrelandet som et daglig valg.

I enkelte sentraleuropeiske stater er ulikheten mellom en ethnos- og en demos-forståelse av hva som konstituerer et folk blitt forsøkt tilordnet den politiske høyre/venstre-aksen, uten at det har ført til oppskrift på en fredelig politikk. Historien kan ikke med utvalgte eksempler utlegges slik at demos-definisjoner fører til fred og fordragelighet, mens ethnos-definisjoner skulle føre på avveier.

¹ Redaktør av ”Danevirke” Pet. Chr. Koch (oversetter og utgiver): *Hele Slesvig eller Krig; ingen ny Våbentilstand* F. H. Sibe, Kjøbenhavn 1849. – Jfr. ellers Andreas Skartveits oppgjør med Ibsentolkningen av den dansk-tyske krig, i tidsskriftet *Levende historie* høsten 2006.

² Fustel de Coulanges: ”L'Alsace est-elle allemande ou française? Réponse à M. Mommsen”, 1870. Her fra Raoul Girardet: *Le nationalisme français. Antologie* Edition de Seuil, Paris 1983.

Det relative fredsommelige hundreåret i europeisk historie ble brutt i 1914, ikke ved at nasjonalstater begynte å gå til krig mot hverandre, men ved at det flernasjonale og føydale Østerrike-Ungarn ikke ville respektere nasjonalitetsprinsippet for serberne. Det videre nedbryting av den nasjonale orden hadde flere årsaker; en av dem var imperialistiske fristelser, en annen at Tyskland og Russland var keiserstyrte stater med sterke føydale og svake demokratiske tradisjoner. Uten en korrigerende opposisjon med innflytelse og uten ledere med tilstrekkelig politisk kompetanse viste det daværende Europa seg som et labilt system.

Det er alt for enkelt å se utbruddet av første verdenskrig som et utslag av nasjonalistens utkonkurrering av internasjonaltene. På engelsk side besto både de som ville gå inn i krigen og de som ville holde seg utenfor, av folk som tenkte på hva som på sikt best ville tjene Englands interesser. Krigstilhengerne vant; til skade for både England og det britiske imperium, ifølge den engelske historikeren Niall Ferguson³. Mest skadelidende ble Europa som et sivilisatorisk sentrum. Den norske historikeren Øystein Sørensen, som har beskjeftiget seg med den historien som ikke skjedde, men som kunne ha skjedd, kom til at hele Europas historie i forrige århundre med stor sannsynlighet ville blitt mindre ulykkelig dersom sentralmaktene ikke hadde tapt første verdenskrig⁴.

Utbruddet av annen verdenskrig kan heller ikke uten videre forklares som forårsaket av nasjonalisme. Tvert om var det et uttrykk for en manglende respekt for det nasjonalstatlige prinsipp da Hitler gikk til angrep på Polen, Norge, Frankrike og Russland. Når en bitter og revansjelysten tysk nasjonal mobilisering på 1930-tallet kunne gå over i en imperialistisk og antinasjonal krig på 1940-tallet, uten at dette ble stoppet i tide av det indre og ytre opposisjon, er dette en av de største tragedier i europeisk historie som det finnes flere svar på. En generell fordømmelse av det nasjonalstatlige prinsipp er ikke et av dem. Både den tyske historikeren Peter Alter og den engelske historikeren Anthony D. Smith har framholdt at Hitlers politikk på 1940-tallet ikke bør kalles nasjonalistisk⁵.

³ Niall Ferguson: *The Pity of War*. Basic Books, London 1999

⁴ Øystein Sørensen: *Historien om det som ikke skjedde*. Aschehoug 2004.

⁵ Peter Alter: *Nationalism*. Edw. Arnold, London 1985 (s. 50f). • Anthony D. Smith: *Theories of nationalism*, Holmes & Meier, N.Y. 1983.

Ut fra en bestemt definisjon av nasjonalisme - som en ubetinget statlig lojalitet, som stoppet ved landegrensene - kan det hevdes at den tyske nazismen var nasjonalistisk. Ut fra en annen definisjon, oppslutning om nasjonalitetsprinsippet som gyldig for alle folk, blir det grunn til å hevde det motsatte. I forklaringsarsenalet på utbruddet og forløpet av annen verdenskrig er det for øvrig umulig å komme utenom den helt spesielle førerdyrkingen i Tyskland på den tid. Denne kan sammenliknes med en type troskap som kan gjenfinnes i eldre dynastisk nasjonalisme⁶. Dette er noe annet enn lojalitet til en nasjon, forstått som en politiske enhet for et folk med en bestemt kultur. I den grad tyskerne hadde hatt et klarere forhold til nasjonalitetsprinsippet i moderne mening, er det grunn til å tro at flere hadde sett og reagert på motsetningen mellom tyske nasjonale interesser og den politikken som tyske ledere den gang førte. Om dette finnes det mye litteratur⁷.

Det er lett å hevde at Hitler i hele sin karriere hadde tatt sikte på en krig mot Russland, og at hans politikk for nasjonal ensretting inngikk i en slik plan. Det er atskillig vanskeligere å forklare at tyskere flest lot seg drive med i realiseringen av en politikk som ble mer og mer imperialistisk, mindre og mindre preget av nasjonalstatlige prinsipper. På norsk finnes det et skrift av Wilhelm Ziegler som forsøker å forklare hvorfor tyskerne sluttet opp om angrepet på Polen i 1939⁸. Versaillestraktatens bestemmelser om grensene mellom Tyskland og Polen hadde ikke fulgt nasjonalitetsprinsippet, 2 100 000 tyskere var blitt inkludert i det nye Polen. Dette bidro til en ukritisk tysk oppslutning om en politikk for grenserevisjoner med militære midler, noe som i sin tur førte til en engelsk krigserklæring.

I våre dager vises det gjerne til overnasjonale prinsipper som begrunnelse

⁶ Jfr drøftingen av kongeloyalitet i Sverre Bagge: *Mennesket i middelalderens Norge*. Aschehoug 2005.

⁷ Walter Laqueur. *Weimar: a cultural history 1918-1933*, Weidenfeld & Nicolson London, 1974. • George L. Mosse, *The crisis of German ideology: intellectual origins of the Third Reich*, Howard Fertig, New York 1998. • Richard Weikart: *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*. Palgrave/MacMillan, New York 2004.

⁸ Wilhelm Ziegler: *Krigsutbruddet 1939*. Nr. 3 i serien "Hva De bør vite om", Centraltrykkeriet Oslo 1944.

for utenrikspolitiske intervensjoner. Også disse prinsippene kan brukes for krig. Både prinsipper om de universelle menneskeretter, om det udiskutable demokrati og retten til internasjonal handel kan brukes som begrunnelser for angrepskrig.